

תורת בטחון – פרשת ויגש

בענין אין עוד מלבדו

וְנֹאמַר אֶל אֲדֹנָי יֵשׁ לָנוּ אֵב זָקֵן וְיֶלֶד זָקֵנִים קָטָן וְאָחִיו מֵת
וְיִתֵּר הוּא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו אֶהְיֶה. (מד, כ)

הנה מצינו לשון זה "ויותר הוא לבדו", בב' מקומות. נאמר הכא על בנימין. וגם נאמר על יעקב אבינו (לב, כה): "ויותר יעקב לבדו". וכבר עמד על זה הבעל הטורים ועיי"ש במש"כ לבאר הענין. אולם נראה לענ"ד לבאר ענין זה באופן אחר בעזרה"ת.

הנה איתא במדרש (בראשית רבה פרשה ע"ז): "ר' ברכיה בשם ר' סימון אמר אין כאל ומי כאל ישורון ישראל סבא, מה הקב"ה כתוב בו (ישעיה ב, יא): "ונשגב ה' לבדו", אף יעקב "ויותר יעקב לבדו", ע"כ. ומבואר מדברי המדרש שיעקב אבינו "נתדמה" לקוב"ה. והדברים תמוהים מאוד, היתכן שבן אדם שייך להיות דומה לקוב"ה?

ונראה לומר בעזרה"ת, דענין של "לבדו", הוא ענין של בטחון בהש"ת. דכתיב (דברים לג, כח): "וישכן ישראל בטח בדד עין יעקב וגו'". ואיתא בספרי (פיסקא שנו): "וישכן ישראל בטח, אין בטח אלא רחצן וכן הוא אומר (חזקאל לד, כה): "וישכן במדבר לבטח". בדד - לא כבדד שאמר משה (דברים לב, יב): "ה' בדד ינחנו". ולא כבדד שאמר ירמיה (ירמיה טו, יז): "מפני ידך בדד ישבת", אלא כבדד שאמר אותו רשע, (במדבר כג, ט): "הן עם לבדד ישכון", ע"כ. ומבואר דבדד (לבדו) הוא ענין של בטחון. ומצינו בדברי המדרש דמי שיש לו מדת הבטחון כביכול "נתדמה" לקוב"ה.

הבוטח בה' זוכה להיות כיוצא בו

דאיתא במדרש (דברים רבה פ"ה אות ח) וז"ל, "א"ר סימון בשם רבי יהושע בן לוי כל מי שבוטח בהקב"ה זוכה להיות כיוצא בו, מנין שנא' (ירמיה יז, ז): ברוך הגבר אשר יבטח בה' - והיה ה' מבטחו", עכ"ל. כלומר, כביכול הבוטח בה' - "והיה ה'". ודברי המדרש תמוהים מאוד, היתכן שיהא שייך לבן אדם להיות כיוצא בו? ונראה לומר לענ"ד בבואר דברי המדרש, דהנה אצל קוב"ה הכל הוא מציאות ואין שום מציאות אחרת דאין שום כח אחר, רק "אין עוד מלבדו", דאין לשום בן אדם שום כח, ואין שום כח להנהגת הטבע, רק הכל הוא בהשגחתו של השי"ת - "אין עוד מלבדו", - והוא לבדו עשה ועושה ויעשה לכל המעשים. כן אצל הבוטח בהש"ת, דמי שיש לו מדת הבטחון בהש"ת, אצלו ג"כ אין שום מציאות אחרת, רק - "אין עוד מלבדו". ועל כן אינו סומך רק על אבינו שבשמים, שאין שום מציאות אחרת שעליה יוכל להיות בוטח. וכל חייו של "הבוטח בה'", הוא חי שהוא לבדו, הוא והש"ת, דאין לשום אחר שום מציאות אחרת. ועל ענין זה הבוטח בה' הוא דומה לקוב"ה.

וא"כ י"ל, דזהו כוונת הקרא דיעקב אבינו ובנימין היו "לבדו" - כלומר דלשניהם היה הך מדת הבטחון, שלא היה להם על מי לסמוך רק על אבינו שבשמים - "אין עוד מלבדו". מדת הבטחון שמצינו אצל יעקב אבינו איתא במדרש (ב"ר ריש פרשת ויצא) ואכמ"ל בזה.

חודש כסלו כנגד בנימין - בטחון

הנה ר' צדוק הכהן (פרי צדיק ר"ח כסלו אות ב') האריך בענין מדת הבטחון של בנימין וז"ל, "ושם חודש זה כסלו והוא מלשון אם שמתי זהב כסלי (איוב ל"א, כ"ד) וכן כי ה' יהיה בכסלך (משלי ג, כ"ו) שהוא לשון מבטח עוז. נראה שעסק חודש זה שכל אחד מישראל יהיה לו מבטח עוז בה' והאריז"ל חשב שנים עשר החדשים כנגד שנים עשר השבטים כסדר הדגלים. ונמצא חודש כסלו נגד בנימין דכתיב ביה (דברים לג, י"ב) ידי ה' ישכון לבטח עליו שהוא יש לו מבטח עוז בה'. ובחודש זה נס חנוכה שהיה שלא כדרך הטבע כלל וכו', אבל בחנוכה שהיה במלחמה על ידי אנשים מתי מספר. ואף אחר שנתוסף עליהם מכל מקום מה נחשבו נגד חיל היונים שמלכו בכיפה אז. רק על ידי מבטח עוז שהיה להכהנים, כי אין מעצור לה' להושיע ברב או במעט על ידי זה נצחו, מסרת גבורים ביד הלשים ורבים ביד מעטים. והיה בחודש זה כסלו שנקרא על שם המבטח עוז שיש לישראל, כי ה' יהיה בכסלך", עכ"ל. הרי מבואר מדבריו, שחודש 'כסלו', שהוא משלון 'כסל', שהוא אחד מן הלשונות של בטחון [עי' בחובת הלבבות סוף שער הבטחון], הוא כנגד שבט בנימין, שחודש זה הוא חודש של בטחון בהש"ת על כן הוא כנגד שבט בנימין שהיה בוטח בה'. וי"ל מדוע דוקא בנימין היה לו מדת הבטחון בהש"ת יותר משאר השבטים?

יתומים בוטחים בה' שאין להם על מי להשען

ונראה לומר לענ"ד בעזרה"ת, דהנה בנימין זכה למדרגה גבוהה במדת הבטחון, משום דמאז שנולד היה בלא אמו, דכשנולד בנימין מתה רחל אמו דכתיב (בראשית לה, יח-יט): "ויהי בצאת נפשה כי מתה ותקרא שמו בן אוני ואביו קרא לו בנימין. ותמת רחל ותקבר בדרך אפרתה הוא בית לחם". ובנימין מעולם לא היה לו אם, וע"כ לא היה לו אמא שיבטח בה שתעזור ותסייע לו בכל דבר ודבר, וע"כ הוצרך להיות בוטח ולהשען רק על אבינו שבשמים, שהוא יעזרהו בכל מה שהיה צריך עזר.

יתומים בוטחים בהש"ת

ויסוד דבר זה מבואר היטב בדברי רבינו בחיי על הפסוק (שמות כב, כב): "אם ענה תענה אתו כי אם צעק יצעק אלי שמע אשמע צעקתו" וז"ל: "ויתכן לפרש בזה כי דרך בני העולם שהם עלובים באיזה דבר שיהיה שיטרחו אחרי מושיעים ועוזרים, והיתום והאלמנה הם חלושי הכח אין להם עוזרים, ולכך לא יבטחו באדם כי אם בהקב"ה שהוא עוזר ומושיע ומגן ובעבור זה יודיע הכתוב כי הם נעזרים יותר מכל אדם,

וכענין שכתוב בהם (משלי כג, יא): "כי גואלם חזק הוא יריב את ריבם אתך", ומפני שדרך הבריות לענותם תמיד כל היום לכך כפל הענוי, והיה ראוי שיאמר "אם ענה תענה אותם" ליתום ולא למנה שהזכיר, ואמר "אותו" להזהיר שלא לענות אחד מהם פעם אחר פעם, שאם יעשה כן "כי אם צעוק יצעק אלי" כלומר כשיצעק אחד מהם אלי "שמוע אשמע צעקתו" של כל אחד ואחד וכן כל צעקה וצעקה של כל אחד, ועל כן הוצרך הכתוב לכפול הצעקה והשמיעה כדי ליתן שמיעה על כל צעקה וצעקה, וכן מצינו חלקי השמיעה ומדרגותיה כפי הצעקה והצער שיש לו בצעקתו, והוא שכתוב (תהלים לט, יג): "שמעה תפילתי ה' ושועתי האזינה", הזכיר בתפלה שאדם מנענע שפתיו לשון "שמיעה" והזכיר בשועה שמצטער יותר וצועק לשון "האזנה" שהוא הטיית האוזן וגדול משמיעה, ובדמעה היוצאה מתוך הכנעה וצער גדול יותר הזכיר (שם) "אל תחרש" והוא הפקת רצונו, ותבין מזה איך הקדוש ברוך הוא מודקדק בנתיבות השכר למדוד לכל אחד כמדדתו, עכ"ל.

המתפלל ואינו בוטח באחר השי"ת שומע תפילתו

הרי מבואר בדבריו יסוד זה, דיתומים אין להם על מי להשען, וע"כ בוטחים רק על אבינו שבשמים, ומשום הכי השי"ת שומע אל תפילתם. וזה שהקב"ה שומע אל תפילתם אינו דוקא משום שהם יתומים, רק משום שהם בוטחים בו, וכן כל אחד ואחד אשר יתפלל בבטחון גמור, ואינו בוטח באחר לעזור אותו, ומשים עצמו כמו יתום, השי"ת ישמע לתפילתו כמו ששומע לתפילת יתום.

לבטוח בהשי"ת צריך לשום עצמו כיתום

והנה כל אחד ואחד יכול לזכות למדת הבטחון כמו שזכה בנימין. והגם שאין כל אחד ואחד יתום כמו בנימין, מ"מ כל אחד ואחד יכול להשים עצמו כמו יתום, דהיינו לחזק אצלו ההרגשה "שאין לו על מי להשען אלא על אבינו שבשמים". שכל זמן שאחד סומך על בני אדם שיעזרו לו, קשה מאוד לשום כל בטחון בהשי"ת.

איתא בב"ק (צב, ע"ב): "אל רבא לרבה בר מרי מנא הא מילתא דאמרי אינשי: כד הוינן זוטרי לגברי [פרש"י: כשהיינו קטנים היינו חשובים כגברי], השתא דקשישנא לדרדקי [עכשיו שהזקננו הננו שפלים כתינוקות]? אמר ליה, מעיקרא כתיב: וה' הולך לפניו יומם בעמוד ענן לנחותם הדרך ולילה בעמוד אש להאיר להם, ולבסוף כתיב: הנה אנכי שולח מלאך לפניך לשמרך בדרך", ע"כ.

ועיי' מש"כ הגר"א לבאר דברי הגמ' בב"ק (ביאורי הגר"א ב"ק צב, ע"ב) וז"ל, כד הוינן זוטרי כו', כמו"ש במדרש (ויק"ר פכ"ה) משל התרנגולת כשהיא קטנה אמה זנה אותה ונותנת בפיה וכשמתגדלת ובאה לאכול עמה מכה אותה לפי שכבר יכולה לזון א"ע, כן כשהאדם קטן בוטח על בוראו מאד ומנהיגו הקב"ה בהשגחה עצומה פרטיי וכשנתגדל בוטח בעצמו, וכמו כן ההשגחה נמעטת מעליו, כמו כן בישראל קודם הים היו מתייראין מן המצרים והיו בוטחים בה' מאד ואח"כ כשנתמעט בטחונם נתמעט ההשגחה מעליהם, וע"ז היו במקדש הכרובים

כרביא' להיות שהקטנים הם קיום השכינה", עכ"ל. [אגב, בנימין זכה שבית המקדש היה בחלקו, וכל זה היה מכח מדת הבטחון, ואכמ"ל בזה.] ומבואר מדבריו, דכל זמן שהאדם עושה עצמו כיקטן - ואינו בוטח בעצמו, רק בוטח על אבינו שבשמים, זוכה להשגחת השי"ת. ואם אדם משים עצמו כגדול, ובוטח בעצמו, וחושב שאינו צריך לבא להשען על עזר מאת השי"ת, שהרי ביכולתו לעשות כל, הרי הוא ממעט מעליו ההשגחה. דהשגחת השי"ת תלוי כפי שיעור בטחונו בו. וזהו האופן לקנות מדת הבטחון, לשום עצמו ממש כמו קטן, שאין על מי לסמוך, שאין ביכולתו לעשות מאומה, רק כל מה שצריך לעשות צריך עזר, ומי שמרגיש כן, בודאי יבטח בהשי"ת שיעזרהו בכל דבר. אבל מי שמרגיש שאינו צריך שום עזר, שהרי הוא כגדול, שביכולתו לעשות כל מה שצריך, חו"ש זהו סיבה להפסיד מדת הבטחון בהשי"ת.

מהותו של בטחון

ויש להוסיף דזהו מהותו של בטחון, להרגיש כמו תינוק ביד אמו. החובת הלבבות (שער הבטחון פ"א) כתב שמהותו של בטחון הוא מנוחת הנפש. ואיתא מהגר"א (בדברי אליהו, תהלים פ' קלא) ז"ל, "שאלו לרבינו הגר"א, איך הוא מצות הבטחון בקדוש ברוך הוא? ואמר, כבר פירש לנו דוד המלך ע"ה (תהלים קלא, א): "אם לא שויתי ודוממתי נפשי כגמל עלי אמו כגמל עלי נפשי". פירוש, כמו הגמול היונק משדי אמו, כאשר ינק כדי שבעו אינו דואג אם יהיה לו מה לינוק אחר כמה שעות כשיהיה רעב, כגמול הזה עלי נפשי. שאיני דואג כלל מה יהיה אחרי שעה או ליום מחר. וזהו גם כן מה שכתוב (שם כב, ט-יא): "גל אל ה' יפלטוהו יצלהו כי חפץ בו. כי אתה גחיי מבטן מבטחי על שדי אמי עליך השלכתי מרחם מבטן אמי אלי אתה". וזהו שצותה התורה (שם קלא, א): "יחל ישראל אל ה' מעתה ועד עולם", עכ"ל. הרי דברים מפורשים מפ"ק של רבינו הגר"א דעיקר יסוד בההרגש של בטחון הוא להרגיש כמו תינוק ביד אמו שאינו דואג כלל, כמו שאין תינוק יודע כלל איך לדאוג.

סגולה - אין עוד מלבדו

נמצא מכל הנ"ל, דהאופן לקנות מדת הבטחון הוא כשאחד מכיר שאין על מי לסמוך רק על אבינו שבשמים - "אין עוד מלבדו". ומי שבוטח בהשי"ת ואינו בוטח על אחר, זוכה להשגחת השי"ת ואין שום רע יכול לשלוט בו. וידוע שזוהו הסגולה שכתב הנפש החיים (שער ג, פרק י"ב) וז"ל, "כשהאדם קובע בלבו לאמר הלא ה' הוא האלקים האמתי ואין עוד מלבדו יתברך שום כח בעולם וכל העולמות כלל והכל מלא רק אחדותו הפשוט ית"ש. ומבטל בלבו ביטול גמור ואינו משגיח כלל על שום כח ורצון בעולם. ומשעבד ומדבק טוהר מחשבתו רק לאדון יחיד ב"ה. כן יספיק הוא יתב' בידו שממילא יתבטלו מעליו כל הכחות והרצונות שבעולם שלא יוכלו לפעול לו שום דבר כלל", עכ"ל. הרי, רק אחר שקובע בדעתו, שאין שום כח אחר, רק הכל הוא בהשגחת השי"ת, אז זוכה שאין שום רע יכול לשלוט בו! יה"ר מלפני אבינו שבשמים שנוכה להיות בכלל הך מדרגה גבוהה במדת הבטחון, כולו דבוק בהשי"ת - "אין עוד מלבדו"!